

PM 2006 RII (Dnr 313-291/2006)

Fråga om byggnadsminnesförklaring av Kulturhuset, fastigheten Skansen 23, Norrmalm, Stockholms stad

Remiss från Länsstyrelsen

Borgarrådsberedningen föreslår kommunstyrelsen besluta följande

Som svar på Länsstyrelsens remiss "Fråga om byggnadsminnesförklaring av Kulturhuset, fastigheten Skansen 23, Norrmalm, Stockholms stad" översänds och återopas denna promemoria.

Föredragande borgarrådet Kersti Py Börjeson anför följande.

Ärendet

Länsstyrelsen har i en remiss av den 23 januari 2006 önskat få Stockholms stads synpunkter på en eventuell byggnadsminnesförklaring av fastigheten Skansen 23 som i dagligt tal kallas för Kulturhuset med hänvisning till byggnadens kulturhistoriska värde, dess symbolvärde och immateriella värde i hänseende till Kulturhusets publika verksamhet, *bilaga 2*.

Remisser

Ärendet har för synpunkter remitterats till stadsledningskontoret, fastighets- och saluhallsnämnden, kulturnämnden, stadsbyggnadsnämnden samt stadsmuseinämnden.

Stadsledningskontoret anser att en byggnadsminnesförklaring inte är nödvändig utan att avvägningen mellan olika intressen kan ske med stöd av PBL och med det fortsatt goda samarbete som alla nämnder vittnar om redan nu förekommer.

Fastighets- och saluhallsnämnden ställer sig inte bakom länsstyrelsens förslag om att byggnadsminnesförklara Kulturhuset. Deras huvudsakliga anledning är den flexibla och föränderliga verksamhet som pågår i huset och de myndighetskrav som ställs på offentlig verksamhet och som kräver ständiga anpassningar i byggnaden. De befärar att en byggnadsminnesförklaring med tillhörande skyddsföreskrifter kan bli både ett administrativt och ett reellt problem.

Kulturnämnden avstyrker även den förslaget om att byggnadsminnesförklara Kulturhuset. Nämnden anför som motiv bland annat att verksamheterna som Kulturhuset byggdes för präglades av 1960-talets offentliga debatt om kulturens förhållande till det demokratiska samhällsbygget. Under årens lopp har verksamheterna förändrats till sitt innehåll, men de ursprungliga tankarna ligger fast. Detta tillsammans med nya krav från samhället ställer krav på anpassning av Kulturhuset. Det kan exempelvis röra sig om krav på luftfuktighet vid utställning av konst, tillgänglighet för rullstolsburna eller energibesparande åtgärder. Krav som, nästan undantagslöst, innebär ett visst mått av ombyggnad.

Stadsbyggnadsnämnden avstyrker Länsstyrelsens förslag om byggnadsminnesförklaring av Kulturhuset i Stockholm. Nämnden menar att så länge byggnaden ägs av staden då

avvägningar mellan olika intressen ska ske med stöd av plan- och bygglagen. Stadsmuseet har en viktig roll i bedömningen av vilka förändringar som är möjliga.

Stadsmuseinämnden avstyrker Länsstyrelsens förslag om att byggnadsminnesförklara Kulturhuset i Stockholm. Nämnden anför att "Kulturhuset i Stockholm är en viktig kulturinstitution och en byggnad för utövande av levande kultur, debatt och möten. Huset är ett viktigt komplement till stadens täta och stora kommersiella utbud runt omkring. Verksamheten i huset är ständigt i förändring efter nya idéer, kulturverksamheter, aktualiteter, utställningar o.s.v. Kulturhuset har förhoppningsvis en expanderande och kreativ framtid som inte får begränsas av styrda regelverk utanför kulturhusets kontroll."

Mina synpunkter

Samtliga remissinstanser inom Stockholms stad anser att Kulturhuset inte ska byggnadsminnesförklaras, eftersom det skulle inverka menligt på verksamheten i Kulturhuset. Jag delar denna uppfattning.

Jag delar Länsstyrelsens åsikt om Kulturhusets höga kulturhistoriska värde där såväl symbolvärdet, det arkitektoniska värdet och det immateriella värdet är stort. Det är av stort kulturhistoriskt värde att byggnaden även i fortsättningen fungerar som kulturbyggnad och bibehåller den offentliga karaktär som byggnaden har i stadsrummet idag. Eftersom staden äger byggnaden idag och stadsmuseet deltar med bedömningar i de avvägningar som behöver göras, anser jag att det är tillfredsställande med det skydd som erbjuds i plan- och bygglagen.

Kulturhuset har genomgått ett antal ombyggnationer där staden arbetat efter arkitektens ambitioner med ett öppet och tillgängligt Kulturhus. Utbyggnaden av Kulturhusets ungdomsverksamhet Lava följer arkitekten Peter Celsings ambitioner, men hade troligen inte varit möjlig om byggnaden hade förklarats som byggnadsminne. Det är stadens mening att Kulturhuset inte ska förklaras för byggnadsminne, då risken är stor att kulturverksamheterna drabbas.

Jag föreslår kommunstyrelsen besluta följande

Som svar på Länsstyrelsens remiss "Fråga om byggnadsminnesförklaring av Kulturhuset, fastigheten Skansen 23, Norrmalm, Stockholms stad" översänds och åberopas denna promemoria.

Stockholm den 11 april 2006

KERSTI PY BÖRJESON

Borgarrådsberedningen tillstyrker föredragande borgarrådets förslag.

ÄRENDET

Sammanfattning

Länsstyrelsen önskar få Stockholms stads synpunkter på eventuell byggnadsminnesförklaring av Kulturhuset med hänvisning till byggnadens kulturhistoriska värde, dess symbolvärde och immateriella värde i hänseende till Kulturhusets publika verksamhet. Mot bakgrund att dessa värden är mycket stora för Kulturhuset och att de även fortsättningsvis ska ges möjlighet att vara det avstyrker stadsledningskontoret en byggnadsminnesförklaring. Så länge byggnaden ägs av staden anser kontoret att en byggnadsminnesförklaring inte är nödvändig. Stadsledningskontoret ställer sig bakom de detaljerade synpunkter som nämnderna framför och anser i likhet med dem att avvägningen mellan förnyelseåtgärder och bevarande lämpligen sker i den kommunala planeringen.

REMISSER

Ärendet har för synpunkter remitterats till stadsledningskontoret, fastighets- och saluhallsnämnden, kulturnämnden, stadsbyggnadsnämnden samt stadsmuseinämnden.

Stadsledningskontorets tjänsteutlåtande av den 24 mars 2006 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsledningskontoret konstaterar att det råder en stark samstämmighet inom stadens alla remissinstanser att Kulturhuset i sin nuvarande utformning har ett mycket högt kulturhistoriska värde, tillika ett högt symbolvärde och arkitektoniskt värde. Det råder en lika stor konsensus i frågan om att det immateriella värdet är stort, med hänvisning till institutionens koppling till den nationella kulturpolitiken, att institutionen blivit en internationell förebild samt inte minst förhållandet till Kulturhusets publika verksamhet.

I likhet med övriga remissinstanser anser stadsledningskontoret därför att möjligheten att förändra och anpassa Kulturhuset utifrån samhällets rådande krav är en vital förutsättning för att Kulturhusets även i framtiden ska kunna bibehålla sina, ur alla aspekter, höga värden. Kontoret befarar att en byggnadsminnesmärkning skulle hindra denna möjlighet genom att bevarandeaspekterna skulle få dominera. Kontoret konstaterar att det råder en stark positiv medvetenhet inom staden om Kulturhusets betydelse och vikten av att vi även fortsättningsvis värnar om dess värden ur alla aspekter, både kulturhistoriskt, arkitektoniskt, ur dess symbolvärde samt inte minst dess immateriella värde. Så länge byggnaden ägs av Staden anser stadsledningskontoret att en byggnadsminnesförklaring inte är nödvändig utan att avvägningen mellan olika intressen kan ske med stöd av PBL och med det fortsatt goda samarbete som alla nämnder vittnar om redan nu förekommer inom Staden när det gäller Kulturhuset. För mer detaljerade synpunkter hänvisas till de synpunkter som framförts av övriga remissinstanser.

Mot denna bakgrund avstyrker stadsledningskontoret Länsstyrelsens förslag om byggnadsminnesförklaring av Kulturhuset i Stockholm.

Fastighets- och saluhallsnämnden beslutade den 20 mars 2006 att inte ställa sig bakom länsstyrelsens förslag om att byggnadsminnesförklara Kulturhuset och att överlämna detta tjänsteutlåtande till kommunstyrelsen.

Fastighets- och saluhallskontorets tjänsteutlåtande av den 20 mars 2006 har i huvudsak följande lydelse.

Kulturhuset är en del av den nygestalning som nedre Norrmalm fick när cityplanen från 1962 genomfördes. Fastigheten Skansen 23 består av två byggnader dels den som i dagligt tal benämns som Kulturhuset med fasad mot Sergels torg och dels den byggnad som innehåller Stadsteatern i dagligt tal benämnt Teaterhuset. Byggnaden invigdes 1974. Verksamheterna som Kulturhuset byggdes för präglades av 1960-talets offentliga debatt om kulturens förhållande till det demokratiska samhällsbyggandet. Av de verksamheterna kan nämnas: den öppna läsesalongen, konstitställningar, barn- och ungdomsaktiviteter av olika slag och landets enda bibliotek för serier. Under årens lopp har verksamheterna förändrats till sitt innehåll, så har också krav på samhället på rumsliga förändringar ställt krav på anpassningar av Kulturhuset. Exempel på sådana krav är t. ex. krav på luftfuktighet vid utställning av konst, krav på tillgänglighet för rullstolsburna och krav på energibesparing. Krav som nästan undantagslöst inneburit ett visst mått av ombyggnad.

Dessa förändringar i lokalerna har alltid skett i samråd med hyresgästerna, Kulturförvaltningen och Stadsteatern i samråd med Stockholms stadsmuseum och stadsbyggnadskontoret. Förändringarna har som vi ser det utförts med respekt för arkitekturens öppenhet och hänsyn tagen till de många fönsterpartierna i fasaden. Fastighets- och saluhallskontoret anser att den beskrivna arbetsmodellen vid förändringar och de krav som ställs i plan- och bygglagen är en tillräcklig säkerhet för att Kulturhuset inte kommer att förvanskas. Kontoret befarar att en byggnadsminnesförklaring med tillhörande skyddsföreskrifter kan bli både ett administrativt och ett reellt problem när Kulturhuset skall anpassas till framtidens aktiviteter och verksamheter med tillhörande myndighetskrav.

Kulturförvaltningen har för Kulturhuset i sina inriktningsmål aktualitet, nyskapande, dynamik, bredd och mångfald som plattform för verksamheten. Verksamheten bedrivs i ständig dialog med besökare och med omvärldens kulturliv. Stora krav på flexibilitet kommer alltid att ställas på huset. Kulturpolitiskt är det av största vikt att Kulturhuset även i ett längre perspektiv kan behålla sin flexibla karaktär, vilket är grunden för husets verksamhet.

När det gäller entréerna till Kulturhuset så är dessa inte optimala och beroende av de framtida förändringarna av verksamheten kan både förändringar av entréernas läge och funktion bli aktuella. En byggnadsminnesförklaring skulle säkerligen försvåra eller förhindra dessa förändringar.

Kontoret föreslår att Fastighets- och saluhallsnämnden beslutar att inte ställa sig bakom Länsstyrelsens förslag om att byggnadsminnesförklara Kulturhuset och överlämna detta utlåtande till stadsledningskontoret som svar på Länsstyrelsens remiss.

Kulturnämnden beslutade den 21 mars 2006 att avslå Länsstyrelsens förslag om att byggnadsminnesförklara Kulturhuset samt att som svar på remiss från stadsledningskontoret överlämna och återropa kulturförvaltningens tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av vice ordförande *Madeleine Sjöstedt m.fl.* (fp), *bilaga 1*.

Särskilt uttalande gjordes av ledamöterna *Cecilia Brinck* (m) och *Elisabeth Fleetwood* (m), *bilaga 1*.

Kulturförvaltningens tjänsteutlåtande av den 6 mars 2006 har i huvudsak följande lydelse.

Kulturhuset är en del av den nygestalning som nedre Norrmalm fick när cityplanen från 1962 genomfördes. Byggnaden invigdes 1974. Verksamheterna som Kulturhuset byggdes för präglades av 1960-talets offentliga debatt om kulturens förhållande till det demokratiska

samhällsbyggandet. Av de verksamheterna kan nämnas: den öppna läsesalongen, konstupställningar, barn- och ungdomsaktiviteter av olika slag och landets enda bibliotek för serier. I fastigheten återfinns även Stadsteatern. Under årens lopp har verksamheterna förändrats till sitt innehåll, men de utsprungliga tankarna ligger fast. Utöver att verksamheterna har förändrats till sitt innehåll så har också krav från samhället på rumsliga förändringar ställt krav på anpassningar av Kulturhuset. Exempel på sådana krav är t. ex. krav på luftfuktighet vid utställning av konst, krav på tillgänglighet för rullstolsburna och krav på energibesparing. Krav som, nästan undantagslöst inneburit ett visst mått av ombyggnad. Verksamheterna i Kulturhuset förändras kontinuerligt med nyskapande idéer och för att ge utrymme för nydanande uttryck. Dessa uttryck skapar ofta behov av rumsliga förändringar i fastigheten. Vidare har besöksantalet markant ökat vilket har gett upphov till renoveringar i större omfattning efter utökat slitage. Då ställs också nya krav på servicebehovet i fastigheten vilket föranleder rumsliga förändringar. En förstärkt barnverksamhet har t. ex. lett till ett ökat antal barnvagnar. En förbättrad tillgänglighet har också krävt vissa rumsliga förändringar.

Dessa förändringar i lokalerna har alltid skett i samråd med fastighetsförvaltaren och Stockholms stadsmuseum. Förändringarna har utförts med respekt för arkitektens intentioner och arkitektens öppenhet med de många genomsiktliga glastrutorna i fasaden. Kulturförvaltningen anser att den beskrivna arbetsmodellen vid förändringar tillsammans med de krav som ställs i plan- och bygglagen är en tillräcklig säkerhet för att Kulturhuset inte kommer att förvanskas. Förvaltningen befarar att en byggnadsminnesmärkning med tillhörande skyddsföreskrifter kan bli en administrativ hämsko när det gäller att anpassa Kulturhuset till framtidens utformning av aktiviteter.

Kulturförvaltningen har för Kulturhuset i sina inriktningsmål aktualitet, nyskapande, dynamik, bredd och mångfald som plattform för verksamheten. Verksamheten bedrivs i ständig dialog med besökare och med omvärldens kulturliv. Stora krav på flexibilitet kommer alltid att ställas på huset. Kulturpolitiskt är det av största vikt att Kulturhuset även i ett längre perspektiv kan behålla sin flexibla struktur, vilket är själva livsluften för huset.

När det gäller entréerna till Kulturhuset så är dessa inte optimala och beroende av de framtida förändringarna av verksamheten kan både förändringar av entréernas läge och funktion bli aktuella. En byggnadsminnesförklaring skulle säkerligen försvåra eller förhindra dessa förändringar.

Kulturförvaltningens förslag

Mot bakgrund av ovanstående föreslår förvaltningen att kulturnämnden beslutar att avstyrka förslaget om att byggnadsminnesförklara Kulturhuset.

Stadsbyggnadsnämnden beslutade den 6 april 2006 att som svar på remissen överlämna och återopla detta tjänsteutlåtande.

Reservation anfördes av *Madeleine Sjöstedt* (fp), *bilaga 1*.

Stadsbyggnadskontorets tjänsteutlåtande av den 20 mars 2006 har i huvudsak följande lydelse.

Stadsbyggnadskontoret har förutsatt att frågan enbart gäller den del av fastigheten Skansen 23 som avser Kulturhuset och inte t.ex. den bakomliggande teaterbyggnaden. Kontoret anser att Kulturhuset besitter ett stort arkitektoniskt och kulturhistoriskt värde och är ett vackert exempel på modernismen i Sverige. Den öppna karaktären som framkommer i Kulturhusets tidstypiska arkitektur äger en offentlighet som har ett stort värde även för kommande generationer.

Ur antikvarisk synvinkel är det av stort kulturhistoriskt intresse att Kulturhuset även fortsättningsvis fungerar som kulturbyggnad och bibehåller den offentliga karaktär som byggnaden har i stadsrummet idag. Det är en principiell viktig samhällsfråga att stadens historiska kulturinstitution inte reduceras eller att offentligheten begränsas. Eventuella kommande

förändringar av byggnaden kan därför krävas får att skydda Kulturhusets funktion som offentlig institutionsbyggnad. Kontoret vill även påpeka att en blandning av olika kulturverksamheter är mycket värdefull för att bibehålla husets karaktär av mötesplats.

Kulturhuset är en del av den modernistiska helhet som miljön Sergels torg fram till Hötorget, inkluderande Sergelgången och de fem Hötorgsskraporna, utgör. Med detta vill kontoret betona att Länsstyrelsens förslag om Kulturhusets byggnadsminnesförklaring inte endast kan granskas i förhållande till själva byggnadsvärdet. För att lyckas med den successiva förbättringen och upprustningen av miljön vid Sergels torg har Kulturhusets roll stor betydelse.

Stadsbyggnadskontoret delar Länsstyrelsens åsikt om Kulturhusets höga kulturhistoriska värde där såväl symbolvärdet, det arkitektoniska värdet och det immateriella värdet är stort. Enligt *Plan- och bygglagen (1987:10) 3 kap 10§* skall ändringar av byggnaden utföras varsamt så att *"byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas till vara"*.

Stadsmuseet har en viktig roll i bedömningen av vilka förändringar som är möjliga. Så länge byggnaden ägs av Staden anser stadsbyggnadskontoret att en byggnadsminnesförklaring inte är nödvändig utan att avvägningen mellan olika intressen kan ske med stöd av PBL.

Mot denna bakgrund avstyrker stadsbyggnadskontoret Länsstyrelsens förslag om byggnadsminnesförklaring av Kulturhuset i Stockholm.

Stadsmuseinämnden beslutade den 16 mars 2006 att avslå Länsstyrelsens förslag om att byggnadsminnesförklara Kulturhuset i Stockholm samt att därutöver anföra följande.

Kulturhuset i Stockholm är en viktig kulturinstitution och en byggnad för utövande av levande kultur, debatt och möten. Huset är ett viktigt komplement till stadens täta och stora kommersiella utbud runt omkring. Verksamheten i huset är ständigt i förändring efter nya idéer, kulturverksamheter, aktualiteter, utställningar osv. Kulturhuset har förhoppningsvis en expanderande och kreativ framtid som inte får begränsas av styrda regelverk utanför kulturhusets kontroll.

Reservation anfördes av vice ordförande *Cecilia Brinck* (m) och ledamoten *Anders Johnsson* (fp) enligt det av dem framställda yrkandet, med instämmande yttrande av ersättaren, utan rösträtt, *Nils Ove Engström* (kd), *bilaga 1*.

Stadsmuseiförvaltningens tjänsteutlåtande av den 2 mars 2006 har i huvudsak följande lydelse.

Kulturhuset från tidigt 1970-tal är en av Stockholms märkligaste byggnader från modern tid. Både Kulturhuset och Sergels torg har en väsentlig roll i Stockholms moderna stadsbyggnadshistoria. Kulturhusets placering avslutande den gamla diskussionen om Sveavägens framdragande till Strömmen. Sergels torg fick därmed en öst- västlig riktning. Arkitekt Peter Celsings byggnader färdigställdes 1971-74 för provisoriskt riksdagshus, teater och kulturaktiviteter. I den stora glasfasaden har de olika våningsplanen utformats som öppna hyllor där man skall uppleva hur människor rör sig horisontellt på de olika planen. Kulturhuset intar otvetydigt en betydande plats i svensk arkitekturhistoria. Stadsmuseiförvaltningen anser liksom riksantikvarieämbetet att Kulturhusets stora arkitekturhistoriska och stadsbildsmässiga värde, symbolvärde och det immateriella värdet ur flera olika aspekter väl motiverar en byggnadsminnesförklaring. Skyddsföreskrifterna bör spegla Kulturhusets olika värden, både arkitekturhistoriska och immateriella.

RESERVATIONER M.M.

Kulturnämnden

Reservation anfördes av vice ordförande Madeleine Sjöstedt (fp) och ledamoten Rasmus Jonlund (fp) att i huvudsak bifalla förvaltningens förslag, att uppdra åt förvaltningen att vidare bevaka frågan samt att därutöver anförda följande.

Kulturhuset ska vara ett levande hus i ständig utveckling. Verksamheten i huset ska inte hämmas av restriktioner kring den fysiska användningen. Något sådant strider mot hela idén för Kulturhuset som en föränderlig och kreativ samlingspunkt för stockholmarna.

Särskilt uttalande gjordes av ledamöterna Cecilia Brinck (m) och Elisabet Fleetwood (m) enligt följande.

Kulturhuset är ett levande hus. Tanken med kulturhuset var från början, och är fortfarande att huset ska utvecklas med sitt innehåll. Den verksamhet Kulturhuset fylls med ska kunna speglas i husets utseende, både interiört och exteriört. Kulturförvaltningens tjänsteutlåtande berör dessa aspekter och konstaterar på ett förtjänstfullt sätt att Kulturhuset ska vara ett levande hus i ständig utveckling.

Det är dock viktigt att arbetet med att rusta upp eftersatta delar av Sergels torg påbörjas snarast, så att området präglas av liv och rörelse både dag- och kvällstid istället för av knarkhandel, klotter och slitage. I detta spelar självklart Kulturhuset en viktig roll och att lägga en död hand över all förändring vore inte bara en kränkning mot Peter Celsings ursprungliga idé utan också ett hot mot utvecklingen av området. I en installationsföreläsning "Rummet", som hölls när han installerades som professor vid Tekniska Högskolan 1960, sa Peter Celsing bland annat följande.

"Naivt är det nämligen att tro att miljön för alla tider kan fixeras, att inte vår omgivning kommer att anpassa sig till etiska och estetiska värderingar, annorlunda än våra egna."

"Vi kan inte betrakta våra hus som färdiga föremål, avslutade den dag den första inflyttningen sker. Miljön är något som kommer att vara under ständig omvandling under inflytande av skilda levnadsvanor och arbetsbehov. I den mån som arkitekten i sin organisation av strukturen skapar möjligheter för ett mångsidigt tillfredsställande av varierande behov, bidrager han även till att skapa miljöer till frihet."

Stadsbyggnadsnämnden

Reservation anfördes av vice ordförande Madeleine Sjöstedt m.fl. (fp) enligt nedan.

Vi håller med såväl förvaltningen som länsstyrelsen om att Kulturhuset har ett högt kulturhistoriskt värde. Vi vill däremot påpeka att huset är byggt på ett sådant sätt att tanken är att det ska anpassas och utvecklas för att möta nya behov.

Stadsmuseinämnden

Reservation anfördes av vice ordförande Cecilia Brinck (m) och ledamoten Anders Johnson (fp) enligt nedan, med instämmande yttrande av ersättaren, utan rösträtt, Nils Owe Engström (kd).

Kulturhuset är ett levande hus. Tanken med kulturhuset var från början, och är fortfarande att huset ska utvecklas med sitt innehåll. Den verksamhet Kulturhuset fylls med ska kunna speglas i husets utseende, både interiört och exteriört. Kulturförvaltningens tjänsteutlåtande berör dessa aspekter och konstaterar på ett förtjänstfullt sätt att Kulturhuset ska vara ett levande hus i ständig utveckling.

Det är dock viktigt att arbetet med att rusta upp eftersatta delar av Sergels torg påbörjas snarast, så att området präglas av liv och rörelse både dag- och kvällstid istället för av knarkhandel, klotter och slitage. I detta spelar självklart Kulturhuset en viktig roll och att lägga en död hand över all förändring vore inte bara en kränkning mot Peter Celsings ursprungliga idé utan också ett hot mot utvecklingen av området. I en installationsföreläsning "Rummet", som hölls när han installerades som professor vid Tekniska Högskolan 1960, sa Peter Celsing bland annat följande.

"Naivt är det nämligen att tro att miljön för alla tider kan fixeras, att inte vår omgivning kommer att anpassa sig till etiska och estetiska värderingar, annorlunda än våra egna."

"Vi kan inte betrakta våra hus som färdiga föremål, avslutade den dag den första inflyttningen sker. Miljön är något som kommer att vara under ständig omvandling under inflytande av skilda levnadsvanor och arbetsbehov. I den mån som arkitekten i sin organisation av strukturen skapar möjligheter för ett mångsidigt tillfredsställande av varierande behov, bidrager han även till att skapa miljöer till frihet."